

ریشه‌های بهائیت

زمینه‌های فکری، سیاسی، اجتماعی،

شکل‌گیری بهائیت در ایران

نویسنده

فاطمه بهاروند

۱۳۹۳

سرشناسه	:	بهاروند، فاطمه، ۱۳۶۸ -
عنوان و نام پدیدآور	:	ریشه‌های بهائیت: زمینه‌های فکری سیاسی اجتماعی شکل‌گیری بهائیت در ایران / فاطمه بهاروند.
مشخصات نشر	:	تهران: نشر عالی‌تبار، ۱۳۹۳.
مشخصات ظاهری	:	۱۸۹ ص: مصور، نمونه.
شابک	:	۹۷۸-۶۰۰-۹۴۲۰۶-۱-۲
وضعیت فهرست نویسی	:	فیا
یادداشت	:	کتابنامه: ص ۱۸۲ - ۱۸۹.
عنوان دیگر	:	زمینه‌های فکری سیاسی اجتماعی شکل‌گیری بهائیت در ایران.
موضوع	:	تبیخیه
موضوع	:	بایه
موضوع	:	بهائیکری
موضوع	:	بهائیکری -- تاریخ
موضوع	:	بهائیکری -- ایران
رده بندی کنگره	:	۱۳۹۳ ۹۹۹/۲۳۹/۵BP
رده بندی دیویی	:	۲۹۷/۵۳۲۶
شماره کتابشناسی ملی	:	۲۷۰۳۲۵۹

ریشه‌های بهائیت

زمینه‌های فکری، سیاسی، اجتماعی، شکل‌گیری بهائیت در ایران

نویسنده: فاطمه بهاروند

چاپ اول: تهران، زمستان ۱۳۹۳ ۱۸۹ صفحه
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۴۲۰۶-۱-۲ شمارگان: ۵۰۰
ناشر: عالی تبار - انقلاب - لبافی نژاد
بین دانشگاه و فخر رازی - پلاک ۱۲۹ واحد ۱
تلفن: ۰۹۱۲۵۴۶۸۱۶۲ - ۶۶۴۰۱۲۹۸
۹۵۰۰۰ ریال

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱۳	مقدمه
۲۱	فصل اول: اصول و مبانی مکتب شیخیه، بایه، بهائیه
۲۲	ایدئولوژی شیخیه «اصول و مبانی مکتب شیخیه»
۲۶	ایدئولوژی بابیت
۲۷	اصول عقاید بابیان
۲۷	فروع دین بابیان
۲۹	ایدئولوژی بهائیت «عقاید بهائیت»
	فصل دوم: زمینه و بسترهای فکری، سیاسی، اجتماعی شکل‌گیری
۳۳	بهائیت در ایران
۳۵	بخش اول: بررسی وضعیت فکری جامعه ایران در آستانه ظهور شیخیه
۳۸	رویکرد اخباری
۳۹	وضعیت دربار و دولت در دوره سلطنت فتحعلی شاه
۴۲	وضعیت روحانیون در دوره فتحعلی شاه

۴۴	 شیخ احمد احساسی و ظهور جنبش شیخیه
۴۶	 نقش تعالیم شیخی در تکوین ادعاهای باب بادلایل اثبات‌کننده ..
	بخش دوم: زمینه و بسترهای سیاسی، اجتماعی شکل‌گیری باییت و
۵۴	 بهائیت در ایران
۵۴	 الف: اجتماعی ب: سیاسی
۵۴	 فتنه آقاخان محلاتی
۵۵	 قیام سالار در خراسان ۱۲۶۲
۵۶	 وضعیت اجتماعی ظهور بابیه
۶۰	 وضعیت سیاسی ظهور بابیه
۶۳	 روحانیت و نهاد دین

فصل سوم: بنیان‌گذار جنبش بابیه و شورش‌های بایان «زمینه‌سازی

۶۹	 شکل‌گیری جنبش بهائیت توسط بابی‌ها»
۶۹	 معرفی سیدعلی محمدشیرازی
۷۴	 ادعای باییت
۷۶	 ادعای مهدویت و توبه باب در شیراز
۷۸	 اوضاع باب از اصفهان تا زندان چهریق
۸۰	 ادعای پیغمبری و خدایی
۸۱	 قره‌العین و نقش او در شهادت ملا محمدتقی برغانی
۸۳	 محاکمه باب در تبریز
۸۴	 شورش‌های بایان و اعدام باب
۸۴	 الف: شورش ملاحسین بشرویه‌ای در قلعه شیخ طبرسی
۸۵	 ب: شورش «بدشت»
۸۷	 پ: شورش ملا محمدعلی زنجان

۸۷	ت: شورش سید یحیی در تبریز
۸۸	اعدام باب
۸۹	جریانات پس از اعدام باب
۸۹	الف: قیام تبریز
۸۹	ب: خلع امیرکبیر از صدارت
۹۰	پ: ترور ناصرالدین شاه و تبعید بابیان به بغداد
۹۳	فصل چهارم: شکل‌گیری و جایگاه بهائیت در ایران
۹۴	بخش اول: معرفی جانشینان باب
۹۴	میرزا یحیی
۹۵	میرزا حسین‌علی نوری
۹۶	اختلاف بر سر جانشینی باب و دودستگی بابیان
۹۹	ظهور جنبش بهائیت توسط میرزا حسین‌علی
	بخش دوم: تداوم بهائیت در دوران حاکمان ایران
۱۰۳	الف: قاجار ب: پهلوی
۱۰۳	مقدمه
۱۰۳	عباس افندی جانشین حسین‌علی بهاء
۱۰۵	نقش بهائیان در نهضت مشروطه
۱۱۰	شوقی افندی جانشین عبدالبهاء
۱۱۲	نقش بهائیان در دوره پهلوی
۱۱۷	انتشاعات پس از مرگ شوقی
۱۱۹	بخش سوم: انقلاب اسلامی ایران و تشکیلات بهائیت
۱۱۹	۱) گرایش عده زیادی از بهائیان به اسلام
۱۲۰	۲) فقدان رسمیت

۱۲۱	۳) از دست دادن حمایت دولتی
۱۲۲	۴) آسیب دیدن تشکیلات بهائیت
۱۲۳	۵) فرار و مهاجرت عناصر بهائی
۱۲۴	۶) تغییر نوع فعالیت‌ها
۱۲۹	فصل پنجم: بهائیت و پیوند استکبار
۱۲۹	بهائیت و امپراطوری روس تزاری
۱۳۲	سران برجسته بهائیت، خادمان روس تزاری
۱۳۵	همکاری برادران ورقا با تشکیلات روس تزاری در ایران
۱۳۶	استفاده سران بهائیت از نفوذ ورقا در بانک استقراضی
۱۳۹	برادران باقراوف (اسدالله و نصرالله باقرووف)
۱۴۱	پیوند و همکاری وسیع و آشکار باقرووف‌ها با روسیه تزاری
۱۴۳	بهائیت و استعمار انگلیس
۱۴۶	همکاری بهائیان با مؤسسات وابسته به انگلیس در ایران
۱۴۷	سفارتخانه، کنسولگری‌ها و تلگرافخانه‌های انگلیس در ایران
۱۴۹	چند تن از بهائیان عضو سفارت انگلیس
۱۵۱	ارتباط بهائیت و صهیونیسم
۱۵۴	بهائیت و آمریکا
۱۵۵	نتیجه‌گیری
۱۶۵	تصاویر و اسناد
۱۸۳	منابع و مأخذ

مقدمه

بهائیت یکی از فرقه‌هایی است که از آیین بابی منشعب شده است. تاریخ پیدایش این فرقه به سده‌ی سیزدهم هجری برمی‌گردد و در پدید آمدن آن می‌توان برخی زمینه‌های فکری، اعتقادی، سیاسی، تاریخی و اجتماعی را دخیل دانست. شیخ احمد احسائی «۱۱۶۶-۱۲۴۱ق» و سید کاظم رشتی «۱۲۵۹ق»، که جماعت شیخیه از ایشان ناشی شده است، سهم عمده‌ای در پدید آمدن اندیشه‌های بابیه و به تبع آن بهائیت ایفا نمودند. شیخ احمد احسائی از علمای سده دوازدهم و سیزدهم هجری می‌باشد که به سبب رویکرد خاص باطن‌گرایانه‌اش به دین، پرچمدار مکتب شیخیه شد که تفسیری فلسفی، عرفانی و باطنی از تشیع بود. احسائی از دوران کودکی خود رویاهایی را نقل می‌کند و بیان می‌دارد که همین رؤیاها وی را به دریافت حقیقت که همان باطن شریعت باشد، رهنمون شده است. توجه به این اظهارات و محتوای این رؤیاها نشان می‌دهد که احسائی همواره در تعالیم خود نوعی گرایش به باطن شریعت را در نظر

دارد. در واقع او هر چیزی را که با باطن شریعت، آنگونه که او درک می‌کند، مخالفتی داشته باشد کنار می‌نهد. و در بیان علت تفاوت برخی آراء و عقاید خود با دیدگاه‌های برخی متکلمان و حکماء اظهار می‌دارد که تمسک او به اهل بیت در درک حقایق، علت بروز این اختلاف شده است. اگرچه شیخیه از بینانگذاران این دو فرقه تبری می‌جویند اما افکار و آراء احساسی و سیدکاظم رشتی به همراه برخی زمینه‌های اجتماعی و سیاسی زمینه مناسبی را برای طرح ادعاهای بایه و بهائیت فراهم نمودند.

در دوره فتح‌علی‌شاه، محمدشاه و ناصرالدین‌شاه، دولت‌های بیگانه توانسته بودند اقتدار خود را بر دولت ایران مسلط کنند. شرایط سیاسی آن روزگار عاملی بسیار مهم در ظهور و تداوم این فرقه محسوب می‌شود. سنگینی فشارهای روزافزون و طاقت‌فرسای اقتصادی بر پیکر جامعه عصر فجر تنش‌های شدید و غیر قابل تحملی در مردم پدید آورد. دستگاه حاکمه در قالب فنودالیسم و یا فنودالیسم در قالب دستگاه حاکمه مردم را به بند کشید و حقوقشان را پایمال می‌کرد. علاوه بر شرایط سیاسی از نظر اجتماعی نیز بروز این جنبش در ایران زمانی بود که پس از جنگ ایران و روس به علت افزایش تماس با فرهنگ اروپایی، نوگرایی افکار بسیاری از متفکران و نیز عوام را به خود مشغول کرده بود و در نتیجه مخالفت با سنت‌های غلطی نظیر استبداد شاهان، زمینه برای ظهور حرکت‌های اجتماعی فراهم شده بود. در چنین شرایطی جنبش‌های اصلاحی چندی در ایران شکل گرفتند و در این فضا برخی به فکر تغییر فرهنگ ملی حاکم و ایجاد نوآوری‌های مذهبی افتادند، در نتیجه این طرز تفکر بود که فرقه‌هایی چون شیخیه و بهائیه در کنار مکاتب سکولار در ایران ظاهر شدند. در

حقیقت جنبش بهائیت منشعب از جنبش بابیه و بابیه نیز منشعب از جنبش شیخیه است برای شناخت چگونگی تشکیل آن لازم است زمینه‌های فکری، سیاسی و اجتماعی این جنبش در ایران مورد بررسی قرار گیرد.

در دوران قاجار برخورد‌های نظامی بین ایران با روسیه و شکست‌های آن که منجر به دو صلحنامه گلستان و ترکمنچای شد دولت و دربار را در موضع ضعف در برابر قدرت‌های زیاده‌طلب قرار داد. علاوه بر شکست ایران در جنگ ایران و روس آنچه ایران را در زمان فتحعلی‌شاه به سقوط رسانید از حیث اقتصادی، وضعیت نابسامان شاه و درباریان، قحطی و رکود بازار، شیوع بیماری‌های واگیردار مانند وبا، طاعون، جنگ‌های داخلی و خارجی و در نتیجه فقر و ورشکستگی بود. از نظر فرهنگی نیز بیش از ۹۰ درصد مردم بی‌سواد بودند یکسری اعتقادات خرافی بین مردم رنگ مذهبی به خود گرفته بود و هرکس آن را قبول نمی‌کرد مورد لعن قرار می‌گرفت. از لحاظ اجتماعی پس از جنگ ایران و روس به علت افزایش تماس با فرهنگ اروپایی، نوگرایی بسیاری از متفکران و نیز عوام رابه خود مشغول کرده بود و در نتیجه مخالفت با سنت‌های غلطی نظیر استبداد شاهان، زمینه برای ظهور حرکت‌های اجتماعی فراهم شده بود در چنین شرایطی جنبش‌های اصلاحی چندی در ایران شکل گرفتند و در این فضا برخی به فکر تغییر فرهنگ ملی حاکم و ایجاد نوآوری‌های مذهبی افتادند. علاوه بر شرایط فوق، شرایط سیاسی آن روزگار نیز عامل بسیار مهمی در ظهور این جنبش محسوب می‌شود. سنگینی فشارهای اقتصادی بر جامعه عصر قاجار، تنش‌های شدیدی در بین مردم پدید آورده بود. دستگاه حاکمه در قالب فتوایسم حقوق بسیاری از مردم را پایمال می‌کرد. غفلت برخی از

دولتمردان نسبت به امور اداره کشور، نفوذ بیگانگان در ایران، روحیه عمومی مردم را تحت تأثیر قرارداد و شکاف عمیقی بین دولت و ملت به وجود آورده بود. در چنین وضعیتی فقر، بیماری، جنگ ارمغانی بود برای مردم ایران که زمینه را برای نوعی درون گرایی و کناره گیری از امور اجتماعی در بین اقشار مختلف جامعه پدید آورد.

در چنین شرایطی شخصی بنام شیخ احمد احسانی که در خانواده‌ای سنی به دنیا آمده بود در سن بیست سالگی به اخبار و احادیث شیعه متمایل و پیرو مذهب شیعه گشت. وی با تلفیق و ترکیبی از عقاید تشیع توأم با عرفان ایرانی، همراه با نظریه‌های اسلامی و یونانی مکتب شیخیه را بنیان نهاد. شیخ از مشرب اصولیین که کاربرد عقل را برای استخراج احکام دین از متون مذهبی پذیرفته فاصله گرفت و با ابداع «رکن رابع» بر این ادعا بود که ارتباط مستقیم با معصوم از طریق مکاشفه و خواب و نظایر اینها ممکن است و او به این وسیله فرامین هر زمان خود را از معصوم می‌گیرد و دیگر نیازی به بکارگیری عقل در تفسیر دین ندارد و لذا شیخی‌ها در زمینه فقهی پیرو روش اخباریون بودند. در واقع شیخیگری نشانگر عصیان فکری مردم ایران بود که طی سالیان طولانی نهفته و بالقوه در پی شرایط مناسب سیاسی، اجتماعی، اقتصادی در آن مقطع زمانی ظهور کرد. دوران فتحعلی شاه مقارن با ظهور شیخیه است.

پس از مرگ سیدکاظم رشتی جانشین احمد احسانی، جانشینی برای خود انتخاب نمی‌کند اما شخصی بنام سیدمحمدعلی باب شاگرد کاظم رشتی در سال ۱۲۶۰ هـ ق در شب ۵ جمادی الاول در حالی که ملاحسین مقدس از مقدسین شیخیه نزد او بود به پیروی از اندیشه‌های شیخیه، خود

را زکن چهارم معرفی می‌کند. بایان معتقدند که علی محمد شش بار دعوی خود را عوض کرده است به این ترتیب: ذکریت - باییت - مهدویت - نبوت - ربوبیت - الوهیت و در کل با آوردن کتاب بیان، قرآن و اسلام را منسوخ شمرد و به عنوان حرکتی علیه سنت‌های دینی و اجتماعی حاکم بر جامعه به حیات خویش ادامه داد.

این جنبش در کنار حکومت‌های استعماری و در مقابل فرهنگ اصیل ملی اسلامی قرار گرفته و به عنوان ابزار استعمارگران قرار گرفت. دوران محمدشاه قاجار مقارن با به وجود آمدن باییه است. در زمان درگذشت محمدشاه قاجار اوضاع کشور نابه‌سامان گردید و بایان فرصت را غنیمت شمرده و سر به شورش برداشتند و به تدریج سه جنگ داخلی در سه نقطه ایران به راه انداختند:

تختین جنگ در اولین روزهای پادشاهی ناصرالدین‌شاه در قلعه شیخ طبرسی مازندران بود که با شکست کامل بایان به پایان رسید. دومین نبرد در شهر نیریز با قیام سیدیحیی دارابی برپا شد که با مرگ او هم به پایان رسید. سومین نبرد در زنجان به رهبری ملا محمدعلی زنجان‌ی میان بایان و دولتیان رخ داد که با کشته شدن ملا محمدعلی خاتمه یافت. در این زمان امیرکبیر که تمامیت ارضی ایران را در آن شرایط پرآسیب از سوی آشوبگران سخت در خطر می‌دید کمر به نابودی بایان بست و ضمن سرکوب آشوبشان در کشور در شعبان ۱۲۶۶ ه.ق. باب را در تیریز اعدام و شعبان سال بعد نیز حسینعلی نوری از پیروان باب را به عراق تبعید کرد.

پس از اعدام باب همه باییه، میرزایحیی، برادر کوچکتر حسینعلی نوری را که ملقب به صبح ازل بود را به جانشینی باب پذیرفتند و حسینعلی به

عنوان پیشکار و نایب میرزایحیی، تعیین شد. پس از برکنار شدن امیرکبیر و روی کار آمدن میرزا آقا خان نوری، میرزا حسینعلی نوری ملقب به بهاءالله که به دستور امیرکبیر به عراق تبعید شده بود به ایران بازگشت. به محض ورود او جمعی از بایبان بر آن شدند تا چند نفر بایی به سرکردگی محمدصادق تبریزی به ناصرالدین‌شاه حمله کنند ولی چون تقدیر موافق نیامد و شاه جان سالم به در برد فرمان دستگیری و اعدام بایبان مجرم را داد و در میان آنها فقط حسینعلی بهاء با حمایت جدی روسیه تزاری نجات یافت و به خاک عراق تبعید گردید میرزایحیی هم چند ماه قبل از برادرش حسینعلی با لباس درویشی به بغداد فرار کرد. رفتار آشوبگرانه بایبان سبب شد تا در سال ۱۲۸۰ ه. ق. حکومت عثمانی آنان را از عراق به استانبول تبعید کند. پس از چهار ماه کاروان بایبان از پایتخت عثمانی به سوی ادرنه عازم شد و در ادرنه بود که چند دستگی و جدایی بین آنها حادث شد گروهی از بزرگان بابیه صبح ازل را وصی باب دانستند، پیرویش را لازم شمردند و نام ازلی گرفتند و جمعی دیگر داعیه‌ی بهاءالله را پذیرفته و خود را بهائی نامیدند. دولت عثمانی ناچار شد آنها را از هم جدا نماید بدین شکل که صبح ازل را با سی نفر از پیروانش به قبرس واقع در خاک فلسطین و میرزا حسینعلی را با ۷۳ نفر از پیروانش به عکا «از شهرهای فعلی اسرائیل» فرستاد.

در مورد مرام ازلیان باید گفت مرام ازلیان همان مرام بایی گرفته شده از علی محمد باب است و چندان تفاوتی با آن ندارد و فقط وجه تمایزشان از دیگر بایبان این است که صبح ازل را جانشین باب می‌دانند.

اما در مورد ایدئولوژی بهائیه باید گفت فرقه بهائیت بکلی دین اسلام را منسوخ اعلام کرده واصل مسأله مهدویت را منکر می‌شوند در واقع تکامل یافته فرقه شیخیه در انکار اصول و عقاید اسلام، جنبش بهائیت است و جنبش بابیه و ازلیه، حد واسط بین تزلزل در اعتقادات تا افکار کامل می‌باشد.

در زمان انقلاب مشروطه بهائیت رشد خود را تا رسیدن به چندین فرقه مجزا از یکدیگر و کامل طی کرده بود. بعد از بهاءالله دیگر دین‌سازی متوقف شد و عباس افندی در این زمان رهبری جنبش بهائیت را بر عهده داشت. انقلاب مشروطه تمام حرکت‌های اجتماعی دیگر را تحت شعاع خویش قرار داده بود و جنبش بابیه و بهائیه به علت فوق و نیز به علت نبودن رهبرانشان در ایران به‌خودی‌خود رونقی نداشتند ولی از طریق همکاری با روشنفکران غرب‌گرا و عضویت در انجمن‌ها توانستند در راستای آرمان‌های خود بر این حرکت بزرگ اجتماعی اثر بگذارند. بهائیان در زمان رژیم پهلوی در پست‌های کلیدی مملکت نفوذ کرده و فعالیت‌های خود را گسترش دادند اما با پیروزی انقلاب اسلامی این فرقه پشتوانه خود را در ایران از دست داد و در سال ۱۳۶۲ تشکیلات بهائیت بنابه غیرقانونی خوانده شدن آن از جانب دادستان انقلاب اسلامی خود را منحل اعلام کرد. بهائیت امروزه یک تشکیلات بین‌المللی است، مقر آن در اسرائیل است و بیشترین پیروان آن در کشور آمریکا ساکن می‌باشند و به‌عنوان یکی از ابزارهای بالقوه فرهنگی در اختیار قدرت‌های بزرگ برای مقابله با حرکت‌ها و جنبش‌های اسلامی می‌باشد. در کتاب حاضر هدف بر این است تا زمینه‌های فکری، سیاسی، اجتماعی، شکل‌گیری بهائیت در ایران

به‌صورت دقیق و همه‌جانبه مورد بررسی و تجزیه و تحلیل لازم قرار گیرد و همچنین گوشه‌ای از اقدامات و فعالیت‌های آنان در مواجهه با انقلاب و نظام جمهوری اسلامی روشن و هویدا گردد.

امید است تلاش‌های صورت گرفته در مجموعه حاضر مورد قبول صاحب‌نظران این حوزه قرار گرفته و انتظارات خوانندگان محترم را برآورده نماید. قطعاً بهره‌گیری از پیشنهادات نقادانه و ارزیابی نقطه‌نظرات سازنده موجب رفع کاستی‌ها و پیشبرد اهداف و تعالی اثر پیش رو در آینده خواهد بود.

در خاتمه از کلیه اساتید گرانقدر و محققان ارجمندی که در تکمیل این اثر سهمی داشته و از آثار و پژوهش‌های ایشان بهره برده‌ام مراتب قدردانی و امتنان خویش را ابراز می‌دارم.

فاطمه بهاروند پاییز ۱۳۹۳